

Nieuwe spiritualiteit en sociale betrokkenheid

Joantine Berghuijs*

Summary

New spirituality has often been criticized as being egocentric and lacking incentives for social engagement. Critical authors are vague and/or differ in specifying who they are writing about and what the criticism is. Empirical studies are scarce. After seeking an adequate demarcation of the target group (people involved in new spirituality), a concept of social engagement is established that distinguishes between behavior that is and that is not driven by egocentric motivation. A representative sample of the Dutch population has been surveyed using a questionnaire based on this conceptual model. On most measures people involved in new spirituality are less socially engaged than affiliated or traditionally religious people but more engaged than 'secular' people. However, they are more committed to organizations for environmental protection, peace, or animal rights than the other groups. Overall, demographic factors – especially education, age, and gender – are stronger predictors of social engagement than religious and spiritual beliefs, experiences, or practices.

Inleiding en vraagstelling

Industrialisering, de toegenomen welvaart en de ontwikkeling van de verzorgingsstaat zijn onderling nauw verwante maatschappelijke ontwikkelingen in westerse landen. Deze ontwikkelingen zijn hand in hand gegaan met een afname van de cohesie in verschillende groepen in het maatschappelijk middenveld vanaf de vroege twintigste eeuw. Sindsdien hebben velen hun bezorgdheid daarover geuit, vooral over de afname van de onderlinge verantwoordelijkheid en gemeenschapszin (Putnam 2000). Sommigen juichen individualisering en autonomie toe als de verworvenheden van de moderne samenleving (Taylor 1991), anderen klagen erover en zien deze ontwikkelingen als moreel verval en narcisme (Lasch 1979). Het leven wordt meer gefragmenteerd: naarmate een individu meer sociale rollen krijgt en in meer groepen participeert, wordt de betrokkenheid bij elke groep minder intensief (Gergen

* Joantine Berghuijs (1955) is werkzaam als postdoc bij de Vrije Universiteit in Amsterdam waar zij onderzoek doet naar *Multiple Religious Belonging*.

1991). In de ogen van velen is de huidige cultuur sterk gericht op autonomie en individuele expressie, maar ook op consumptie en genot (Heelas 2008).

Religieuze organisaties behoren tot de groeperingen waarvan de ledenaantallen teruglopen en waarvan de maatschappelijke invloed afneemt. Deze secularisatie wordt op verschillende manieren verklaard: als institutionele differentiatie (en daarmee afname van de dominantie van kerken als maatschappelijke instituties), als privatisering (toenemende verschuiving van religie naar de privésfeer), pluralisme (het bestaan van verschillende religies en wereldbeschouwingen naast elkaar, waardoor de geloofwaardigheid van elk daarvan ondermijnd wordt), individualisering (de neiging om 'op eigen gezag' elementen uit verschillende tradities te combineren), en rationalisering (toename van wetenschappelijke verklaringen van de wereld) (McGuire 2002). De weinige vormen van religie die gedijen zijn evangelische richtingen en niet-geïnstitutionaliseerde nieuwe vormen van spiritualiteit. Wat zij gemeen hebben is de hedendaagse nadruk op individuele ervaringen en ontwikkeling, zij het op heel verschillende manieren (Van Harskamp 2000). In deze studie staat nieuwe spiritualiteit centraal.

Die 'nieuwe' vormen van spiritualiteit zijn overigens niet echt nieuw, maar vormen de voortzetting van de westerse esoterische traditie die in de vroege Renaissance opkwam en die een ingrijpend moderniseringsproces doormaakte gedurende de 19e en 20e eeuw, via bewegingen als transcendentisme, mesmerisme, spiritualisme, New Thought, theosofie, en ten slotte en vooral New Age (Hanegraaff 1998; Hammer 2005). Het 'nieuwe' van nieuwe spiritualiteit is dat zij begon als tegencultuur, maar inmiddels onderdeel is geworden van de *mainstream*. Nieuwe spiritualiteit is een belangrijke vorm van religie geworden in West-Europa. Het nieuw-spirituele milieu wordt gekenmerkt door een sterk geïndividualiseerde religieuze zoektocht, en zelfverwerkelijking is niet alleen het ideaal van degenen die zich ermee bezig houden, maar zelfs een soort vereiste – Hammer (2010) noemt dit de 'individualistische imperatief'.

In Nederland zijn er velen die zich religieus of spiritueel noemen, maar zich niet verbonden achten aan een religieuze groep of organisatie: de 26% 'ongebonden spirituelen' (Kronjee & Lampert 2006), maar de ideologie van nieuwe spiritualiteit is zeker ook te vinden onder kerkleden (Hanegraaff 1997; Berghuijs, Pieper & Bakker 2013a; De Groot, Pieper & Putman 2013).

Wat zijn de gevolgen van deze veranderingen in het sociaal-culturele en religieuze landschap voor maatschappelijke verantwoordelijkheid? Veel maatschappelijke taken die voorheen door de kerken en andere particuliere organisaties werden uitgevoerd zijn overgeheveld naar het systeem van sociale

zekerheid van gemeentelijke of nationale overheden. Sociale voorzieningen zijn rechten geworden. Ook dat is een vorm van individualisering, want mensen zijn voor een groot deel niet langer afhankelijk van liefdadigheid. Heeft dat gevolgen voor de moraal en voor de sociale betrokkenheid? Neemt de solidariteit met anderen af of wordt die beperkt tot de zorg voor jezelf en een kleine kring van familie en vrienden?

Het is bekend dat betrokkenheid bij gevestigde religies gerelateerd is aan relatief hoge niveaus van vrijwilligerswerk, donaties aan goede doelen, en andere uitingen van pro sociaal gedrag (zie o.a. Reitsma 2007; Bekkers & Schuyt 2008; Schmeets, Van Hertem & Frenken 2009; Van Ingen & Dekker 2011; De Hart 2011). Van nieuwe spirituelen daarentegen is vaak gezegd dat ze egocentrisch zijn en minder sociaal betrokken (o.a. Heelas 1996; Bloch 1998; Bruce 1998; Hanegraaff 1998; Hay & Hunt 2000; Bruce 2002; Carrette & King 2004; Dekker 2004; Höllinger 2004; Van Harskamp 2003; Wuthnow 2006; Farias & Lalljee 2008; Webster 2012). Door de jaren heen blijven deze uitingen rondzingen in de literatuur, soms in zeer extreme bewoordingen. De meeste auteurs herhalen echter slechts de kritiek die zij in hun literatuurbronnen aantreffen, of overdrijven die. Slechts een klein aantal onderschrijft de kritiek zelf. Er zijn echter ook argumenten in de literatuur te vinden die de kritiek ondergraven. De discussie is complex, omdat de betrokken auteurs niet overeenstemmen in hun beschrijvingen van de groep waarom het gaat ('New Agers', 'mensen die bezig zijn met alternatieve spiritualiteit', of met 'ongebonden spiritualiteit') en van de aard van de kritiek ('genotzucht', 'narcisme', 'egocentrisme', 'zelfgenoegzaamheid', 'individualisme', gebrek aan 'sociale verantwoordelijkheden en verplichtingen', en 'zonder invloed in de wereld'). Als we proberen de uitingen van de kritische auteurs te integreren in een algemene beschrijving luidt die als volgt. De anti-institutionele, antidogmatische en zeer individualistische houding van aanhangers van nieuwe spiritualiteit heeft tot gevolg dat zij niet worden blootgesteld aan de oproep tot sociaal gedrag die uitgaat van groepen zoals kerkgemeenschappen die morele richtlijnen geven en sociale betrokkenheid prediken (Bruce 2002). In plaats daarvan zijn zij vooral gericht op hun eigen spirituele ontwikkeling (zie o.a. Heelas 1996). Ofschoon zij zich vaak verbonden zeggen te voelen met 'al wat is', zou dit gevoel van verbondenheid wel eens 'illusionair' (Van Harskamp 2003) of 'magisch' (Farias & Lalljee 2008) van aard kunnen zijn, en soms leiden tot een egocentrisch leven waarin sociale normen en waarden nauwelijks een rol spelen (Höllinger 2004). Velen beschouwen het als onmogelijk of onnodig moeite te doen om iets te veranderen aan de maatschappij (zie b.v. Bloch 1998). Zij gebruiken hun spiritualiteit vooral om zich aan te passen

aan de maatschappelijke structuren waar zij zo'n hekel aan zeggen te hebben. Onderzoekers die het niet eens zijn met de kritiek stellen bijvoorbeeld dat individualisme niet hetzelfde is als egocentrisme (De Hart & Dekker 2006; Chandler 2008), en dat aanhangers van nieuwe spiritualiteit net zoveel sociale contacten hebben als anderen (Chandler 2011). Sommigen suggereren dat de sociale betrokkenheid van nieuwe spirituelen op een andere manier vorm krijgt, op meer individuele en informele basis (De Hart 2007; Chandler 2011).

De resultaten van de weinige empirische studies (Höllinger 2004; Farias & Lalljee, 2008; Chandler 2011; De Hart 2011) zijn moeilijk vergelijkbaar, met als gevolg dat de discussie steeds opnieuw opduikt zonder dat er een beslissend antwoord komt. Daarom moet elke poging om tot zo'n beslissend antwoord te komen, beginnen met reflectie op een adequate afbakening van de doelgroep en op een adequate formulering van het concept 'sociale betrokkenheid'. Daarna kan de vraag 'Zijn aanhangers van nieuwe spiritualiteit minder sociaal betrokken dan anderen?' beantwoord worden door middel van een empirisch, kwantitatief onderzoek.

In het licht van bovenstaande ontwikkelingen en vragen richt dit artikel zich op de vraag of er een relatie is tussen nieuwe spiritualiteit en sociale betrokkenheid en zo ja, hoe die eruit ziet. Het is specifiek gericht op de situatie in het sterk gesecculariseerde Nederland, waar de invloed van kerken en andere religieuze gemeenschappen relatief klein is. De onderzoeksvraag is:

Zijn mensen die zich bezig houden met nieuwe spiritualiteit minder sociaal betrokken dan anderen?

Met 'anderen' worden dan bedoeld: aanhangers van 'traditionele' (kerkelijke) religie en mensen met een meer 'seculiere', d.w.z. 'niet-religieuze en niet-spirituele', oriëntatie.

Doelgroepen

Zoals in de inleiding weergegeven, zijn de kritische auteurs vrij vaag in hun aanduiding van de doelgroep. Als er al specificaties worden gegeven, zijn er twee tendensen. Sommige auteurs leggen de nadruk op institutionele aspecten: zij schrijven over mensen die zich spiritueel en/of religieus noemen maar niet verbonden zijn aan een religieuze groepering (Hay & Hunt 2000; Fuller 2001; Chandler 2008; 2011): 'ongebonden spirituelen'. Anderen leggen meer nadruk op de inhoud van de spiritualiteit die zij bestuderen en schrijven over

mensen met een ideologie, en met ervaringen en praktijken die zij typerend achten voor de nieuwe spiritualiteit (b.v. Bloch 1998; Heelas 1996; Farias & Lalljee, 2008); we zullen die groep de ‘nieuwe spirituelen’ noemen. Omdat dit onderzoek een reactie is op de geuite kritiek, is het logisch de doelgroep op pragmatische wijze af te bakenen in overeenstemming met deze twee tendensen. Dat is vrij eenvoudig te doen voor de groep ‘ongebonden spirituelen’ met behulp van enkele vragen in een enquête, die neerkomen op een zelfdefinitie als ‘spiritueel’ en ‘ongebonden’ (niet behorend tot een religieuze of spirituele groep). Deze doelgroep kan qua sociale betrokkenheid het beste vergeleken worden met enerzijds degenen die ‘gebonden’ zijn (behoren tot een religieuze of spirituele groep), en anderzijds met hen die ‘niet gebonden’ en ‘niet spiritueel’ zijn (hier verder aangeduid als de ‘seculier-1’-groep). Het afbakenen van de groep ‘nieuwe spirituelen’ is ingewikkelder. Er is echter sprake van een gemeenschappelijk of ‘typerend’ wereldbeeld dat ten grondslag ligt aan de vele vormen van nieuwe spiritualiteit die op het eerste gezicht zo van elkaar verschillen (zie o.a. Bloch 1998; Hanegraaff 1998; Hammer 2004; Aupers & Houtman 2006; Heelas et al. 2005; Possamai 2005). Daarom is affiniteit met dergelijke uitingen als criterium genomen om de doelgroep van de ‘nieuwe spirituelen’ af te bakenen. Deze groep kan het beste vergeleken worden met degenen die meer affiniteit hebben met traditionele religie aan de ene kant, en met seculier georiënteerden (de ‘seculier-2’-groep) aan de andere kant. Beide ‘seculiere’ groepen zijn dus ‘restgroepen’, ‘seculier-1’ op basis van de zelfdefinitie-indeling (niet gebonden en niet spiritueel), en ‘seculier-2’ op basis van affiniteit (geen affiniteit met nieuwe spiritualiteit en ook niet met traditionele religie). Tenslotte zullen de doelgroepen worden vergeleken met de bevolking als geheel.

Sociale betrokkenheid

Sociale betrokkenheid kan gezien worden als sociaal kapitaal, zoals Chandler (2011) dat doet: het deel uitmaken van netwerken van familie, vrienden en andere relaties, maatschappelijk vertrouwen en gedeelde waarden, politieke activiteit, en betrokkenheid bij verschillende maatschappelijke organisaties (Putnam 2000). Maar als dergelijke indicatoren gebruikt worden om de onderzoeksvraag te beantwoorden, ontbreekt daaraan de dimensie van motivatie. Mensen kunnen intensieve sociale netwerken onderhouden en toch nog steeds egocentrisch zijn en weinig solidariteit met anderen tonen. Deel uitmaken van netwerken kan op zich net zo goed voortkomen uit egoïstische

motieven (status, macht); deelname aan politieke acties of aan demonstraties kan net zo goed voortkomen uit persoonlijke overwegingen (staken voor een hoger loon, demonstreren tegen de fabriek in je achtertuin). Natuurlijk zijn in het dagelijks leven motivaties vaak gemengd: deels egoïstisch en deels altruïstisch (Batson, Ahmad & Tsang 2002). Voor dit onderzoek is echter een ‘smalere’ definitie van sociale betrokkenheid noodzakelijk, een definitie die het tegengestelde is van egocentrisme, en die onderscheid maakt tussen gedrag dat wel en dat niet gemotiveerd is door egocentrische motivatie. Daarom wordt sociale betrokkenheid als volgt gedefinieerd:

Sociale betrokkenheid is betrokkenheid bij anderen, die ten goede komt aan individuen, groepen, of de maatschappij als geheel.

Deze definitie impliceert een houding van solidariteit met anderen in combinatie met prosociale activiteiten.

Deelnemers en meetinstrumenten

Deelnemers

In oktober 2009 is de vragenlijst voorgelegd aan een willekeurige, representatieve steekproef die bestond uit de helft van het LISS panel (Longitudinal Internet Studies for the Social sciences) van CentERdata in Tilburg (4402 respondenten).¹ Het responspercentage was 60% (2622). Data uit eerdere enquêtes onder het panel zijn ook gebruikt, zoals hieronder gespecificeerd bij de metingen.

Metingen

Alle enquêtevragen zijn opgenomen in *Appendix II*. Om de groep ‘nieuwe spirituelen’ te construeren is een groot aantal items geformuleerd, die gerelateerd kunnen worden aan religie of (nieuwe) spiritualiteit, en zowel overtuigingen, als ervaringen/gevoelens, als praktijken betreffen.² Een aantal van deze items wordt gewoonlijk geassocieerd met nieuwe spiritualiteit, zoals de notie dat alle antwoorden in je diepste innerlijk gevonden kunnen worden, het idee dat je verschillende leringen en praktijken kunt combineren tot wat het beste bij je past, en het geloof in reïncarnatie en karma. Items als kerkbezoek en -lidmaatschap, geloof in hemel en hel, en geloof in een persoonlijke God, worden doorgaans met traditioneel (Christelijk) geloof geassocieerd. Met betrekking tot een aantal items, met name op het gebied van ervaringen en

gevoelens, was het van tevoren niet duidelijk of die meer bij nieuwe spiritualiteit of bij traditionele religiositeit zouden passen, zoals bijvoorbeeld het gevoel van verbondenheid met anderen en met alle leven, of de ervaring dat je leven een doel heeft.

Voor het meten van solidariteit is een schaal voor filantropie gebruikt (Schuyt, Smit, & Bekkers 2004); ook is gevraagd naar het belang dat mensen hechten aan een aantal waarden zoals hulpvaardig, vergevingsgezind en liefhebbend zijn, afkomstig uit de LISS 'Personality' core study (Marchand 2009). Om prosociale activiteiten te meten zijn vragen opgenomen over donaties, lidmaatschappen van organisaties, milieubewust leven, vrijwilligerswerk en mantelzorg. Deze items zijn afkomstig uit de LISS core study 'Social Integration and Leisure' (De Bruijne 2010). In het geval van donaties en lidmaatschappen is alleen gevraagd naar organisaties die zich bezig houden met (a) humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden en migranten, en (b) milieubescherming, vrede of dierenrechten. Dit met als doel om persoonlijk voordeel zo veel mogelijk uit te sluiten. In het geval van vrijwilligerswerk is een ruimere diversiteit aan organisaties opgenomen; tevens is onderscheid gemaakt tussen vrijwilligerswerk voor religieuze en niet-religieuze organisaties. Ook is een set vragen ontwikkeld over milieuvriendelijk gedrag. Tenslotte is gevraagd naar deelname aan spirituele of religieuze netwerken, een factor die van belang wordt geacht bij sociale betrokkenheid door Chandler (2011) en De Hart (2011). Om het relatieve belang van spirituele en religieuze factoren in vergelijking met demografische factoren vast te stellen, zijn leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en inkomen meegenomen.

Resultaten

Een principale componentenanalyse, toegepast op alle religieuze c.q. spirituele overtuigingen, ervaringen en praktijken, leverde twee coherente sets van variabelen op, die representatief zijn voor 'nieuwe spiritualiteit' en 'traditionele religie'. Om te bepalen welke respondenten tot de doelgroep behoren, is een clusteranalyse uitgevoerd, die resulteerde in drie clusters: (1) de doelgroep, die hoog scoort op 'nieuwe spiritualiteit' en laag op 'traditionele religie', (2) de 'traditioneel religieuzen', waarvoor het omgekeerde geldt, en (3) de 'seculier-2' groep die met geen van beide sets variabelen affiniteit heeft, zie tabel 1. De twee doelgroepen blijken elkaar voor slechts ongeveer de helft te overlappen, zie tabel 2.

Tabel 1 Resultaten van de clusteranalyse: gemiddelde scores van de clusters op overtuigingen, ervaringen en praktijken

Variabele (schaal)	Groepen gebaseerd op affiniteit met expressies							
	Affiniteit met noch nieuwe spiritualiteit noch traditionele religie ('seculier-2') n = 1064		Affiniteit met nieuwe spiritualiteit n = 484		Affiniteit met traditionele religie n = 447		Totaal N = 1995	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
Spirituele transformatie (1-5)	2.57	0.82	3.79	0.63	3.25	0.75	3.01	0.92
Monisme (1-5)	2.80	0.87	4.05	0.63	3.31	0.83	3.22	0.96
Spirituele kennis (1-5)	2.93	0.61	3.68	0.50	3.29	0.55	3.19	0.65
Syncretisme (1-5)	3.15	0.69	3.89	0.54	3.17	0.82	3.33	0.75
Quest (1-5)	3.00	0.63	3.57	0.46	3.26	0.55	3.20	0.62
Neopaganisme (1-5)	1.43	0.50	2.29	0.76	1.59	0.52	1.67	0.68
New Age verwachting (1-5)	2.27	0.71	3.26	0.74	2.56	0.67	2.57	0.82
Geloof in paranormale zaken (1-5)	1.87	0.68	3.21	0.73	1.93	0.61	2.21	0.88
Reïncarnatie (1-3)	1.27	0.53	2.22	0.79	1.16	0.43	1.47	0.72
Verbondenheid (1-3)	1.88	0.37	2.35	0.37	2.15	0.36	2.05	0.41
Niet-religieuze transcendent ervaringen (1-3)	1.17	0.21	1.76	0.43	1.48	0.35	1.38	0.40
Paranormale ervaringen (1-3)	1.06	0.13	1.47	0.39	1.17	0.21	1.18	0.29
Zelfperfectieoning (1-3)	1.08	0.16	1.38	0.34	1.13	0.17	1.16	0.25
Esoterische kennisverwerving (1-3)	1.06	0.10	1.27	0.25	1.05	0.08	1.11	0.17
Orthodoxie (1-3)	1.33	0.34	1.84	0.47	2.38	0.54	1.69	0.60
Religieuze transcendent ervaringen (1-3)	1.08	0.19	1.64	0.54	2.03	0.53	1.43	0.56
Betrokkenheid bij organisatie (1-4)	1.30	0.63	2.21	1.06	3.51	0.79	2.02	1.18
Bezoek vieringen (1-7)	1.31	0.66	1.79	1.05	4.14	1.49	2.06	1.51
Bidden (1-7)	1.44	1.11	3.05	2.21	6.15	1.51	2.89	2.42

Tabel 2 Overlap in doelgroepen en vergelijkingsgroepen in aantallen en (tussen haakjes) in procenten van de totale steekproef

		Groepen gebaseerd op affiniteit met expressies			Totaal
		Affiniteit met noch nieuwe spiritualiteit noch traditionele religie ('seculier-2')	Affiniteit met nieuwe spiritualiteit	Affiniteit met traditionele religie	
Groepen gebaseerd op zelf-definitie	Ongebonden en niet spiritueel ('seculier-1')	802 (40%)	53 (3%)	37 (2%)	892 (45%)
	Ongebonden en spiritueel	191 (10%)	243 (12%)	12 (1%)	446 (22%)
	Gebonden	71 (4%)	188 (9%)	398 (20%)	657 (33%)
	Totaal	1064 (53%)	484 (24%)	447 (22%)	1995 (100%)

Tabel 3 Sociale betrokkenheid van groepen gebaseerd op zelfdefinitie

Variabele (schaal)	Ongebonden en niet spiritueel ('seculier-1')		Ongebonden en spiritueel		Gebonden		Total	
	n = 892		n = 446		n = 657		N = 1995	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
Waarden (1-7)	5.85	0.77	5.84C	0.76	6.06	0.76	5.92	0.77
Filantropie (1-5)	3.52	0.44	3.74AC	0.41	3.84	0.42	3.67	0.45
Milieubewust gedrag (1-3)	1.77	0.56	1.93Ac	0.56	2.01	0.55	1.88	0.57
Donaties aan een organisatie voor humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden of immigranten (0-1)	0.21	0.41	0.28Ac	0.45	0.34	0.47	0.27	0.44
Donaties aan een organisatie voor milieubescherming, vredesorganisatie of dierenrechtenorganisatie (0-1)	0.17	0.38	0.24A	0.43	0.21	0.41	0.20	0.40
Lid van een organisatie voor humanitaire hulp, mensen-rechten, minderheden of immigranten (0-1)	0.04	0.20	0.06	0.24	0.07	0.26	0.06	0.23
Lid van een organisatie voor milieubescherming, vredesorganisatie of dierenrechtenorganisatie (0-1)	0.09	0.29	0.13 a	0.33	0.11	0.31	0.11	0.31
Vrijwilligerswerk voor een kerkelijke of andere religieuze organisatie (0-1)	0.00	0.06	0.01 C	0.08	0.18	0.39	0.06	0.24
Vrijwilligerswerk voor een of meer niet-religieuze organisaties (0-1)	0.18	0.39	0.22	0.42	0.25	0.43	0.21	0.41
Mantelzorg (0-1)	0.18	0.38	0.22	0.42	0.27	0.44	0.22	0.41

Significanties berekend met Mann-Whitney toetsen per combinatie van telkens twee groepen.

A; a = doelgroep verschilt significant van seculiere groep op .01; .05 niveau

C; c = doelgroep verschilt significant van gebonden groep op .01; .05 niveau

De groep 'nieuwe spirituelen' (24% van het totaal) is iets groter dan de groep 'ongebonden spirituelen' (22%). Dit betekent dat affiniteit met de ideologie, ervaringen en praktijken die horen bij nieuwe spiritualiteit, voorkomt onder

een bredere groep dan degenen die zich ongebonden en spiritueel noemen. Bovendien heeft maar liefst 29% van de ‘gebonden’ groep affiniteit met nieuwe spiritualiteit. Dit bevestigt het beeld dat nieuwe spiritualiteit ook in de kerken voet aan de grond heeft gekregen. Aan de andere kant heeft 6% van degenen die zich ‘ongebonden’ en ‘niet spiritueel’ noemen (de ‘seculier-1’ groep) ook affiniteit met nieuwe spiritualiteit. Dat betekent dat nieuwe spiritualiteit inderdaad deel van de *mainstream* is geworden.

Ondanks de onvolledige overlap tussen de doelgroepen, zijn hun scores op de variabelen van sociale betrokkenheid vrijwel gelijk, zie tabellen 3 en 4.

Tabel 4 Sociale betrokkenheid van groepen gebaseerd op affiniteit met expressies

Variable (schaal)	Affiniteit met noch nieuwe spiritualiteit noch traditionele religie ('seculier-2')		Affiniteit met nieuwe spiritualiteit		Affiniteit met traditionele religie		Totaal	
	n = 1064		n = 484		n = 447		N = 1995	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
Waarden (1-7)	5.81	0.77	5.98 ^{Ac}	0.84	6.13	0.65	5.92	0.77
Filantropie (1-5)	3.55	0.44	3.80 ^A	0.41	3.83	0.41	3.67	0.45
Milieubewust gedrag (1-3)	1.79	0.57	1.99 ^A	0.54	1.98	0.56	1.88	0.57
Donaties aan een organisatie voor humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden of immigranten (0-1)	0.22	0.41	0.29 ^{Ac}	0.45	0.37	0.48	0.27	0.44
Donaties aan een organisatie voor milieubescherming, vredesorganisatie of dierenrechtenorganisatie (0-1)	0.18	0.39	0.24 ^a	0.43	0.21	0.41	0.20	0.40
Lid van een organisatie voor humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden of immigranten (0-1)	0.05	0.22	0.05	0.22	0.08	0.27	0.06	0.23
Lid van een organisatie voor milieubescherming, vredesorganisatie of dierenrechtenorganisatie (0-1)	0.10	0.30	0.14 ^{ac}	0.35	0.08	0.28	0.11	0.31
Vrijwilligerswerk voor een kerkelijke of andere religieuze organisatie (0-1)	0.00	0.05	0.02 ^{Ac}	0.15	0.25	0.43	0.06	0.24
Vrijwilligerswerk voor een of meer niet-religieuze organisaties (0-1)	0.20	0.40	0.20 ^c	0.40	0.27	0.44	0.21	0.41
Mantelzorg (0-1)	0.18	0.39	0.26 ^A	0.44	0.26	0.44	0.22	0.41

Significanties berekend met Mann-Whitney toetsen per combinatie van telkens twee groepen.

A; a = doelgroep verschilt significant van seculiere groep op .01; .05 niveau

C; c = doelgroep verschilt significant van traditioneel religieuze groep op .01; .05 niveau

In de meeste gevallen scoren de doelgroepen lager dan de ‘gebonden’ of ‘traditioneel religieuze’ groepen, maar hoger dan de ‘seculiere’ groepen. Ze onderscheiden zich in feite niet van de bevolking als geheel. Daarom is het antwoord op de onderzoeksvraag tweevoudig: nee, mensen die zich bezig houden met nieuwe vormen van spiritualiteit zijn niet minder sociaal betrokken dan ‘anderen’ in het algemeen; en ja, ze zijn minder sociaal betrokken dan mensen die bij een religieuze organisatie horen of ‘traditioneel religieus’ ingesteld zijn. Alleen in hun betrokkenheid bij natuur en milieu, vrede of dierenrechten scoren zij hoger dan de andere groepen.

In een aantal regressieanalyses is de relatieve invloed van spirituele, religieuze en demografische variabelen op sociale betrokkenheid onderzocht, zie de tabellen 5 en 6, die zijn opgenomen in *Appendix I*. Voor filantropie en milieubewust gedrag was lineaire regressie mogelijk, voor alle andere variabelen moest logistische regressie worden toegepast. Omdat velen zeer hoog scoorden op de variabele ‘waarden’, is deze omgezet in een dichotome variabele die waarden hoger dan 5,5 onderscheidt van waarden gelijk aan of lager dan 5,5.

Demografische factoren blijken de meeste invloed te hebben, vooral het opleidingsniveau, dat een belangrijke rol speelt bij alle variabelen van sociale betrokkenheid behalve mantelzorg. Hoger opgeleiden als groep zijn in het algemeen meer sociaal betrokken dan lager opgeleiden. Leeftijd en geslacht zijn ook van belang: een hogere leeftijd en vrouw zijn, zijn in veel gevallen gerelateerd aan hogere niveaus van sociale betrokkenheid. Alleen in het geval van vrijwilligerswerk voor niet-religieuze instellingen treden mannen meer op de voorgrond. De enige spirituele/religieuze variabelen die relatief belangrijk zijn voor sociale betrokkenheid zijn gevoelens van verbondenheid (met jezelf, anderen en de natuur) en spirituele transformatie (belang hechten aan zelfkennis en zelfperfectionering). Een hoger niveau van verbondenheid is gerelateerd aan hogere scores op filantropie, donaties en milieubewust leven; een hoger niveau van spirituele transformatie is gerelateerd aan hogere scores op filantropie, donaties, milieubewust leven, en lidmaatschap van organisaties voor milieubescherming. Verbondenheid en spirituele transformatie zijn echter geen heel specifieke religieuze of spirituele kenmerken, maar staan voor een aantal gevoelens en opinies over jezelf en relaties. Het is opmerkelijk dat geen van de variabelen gerelateerd aan traditionele religie (zoals kerkbezoek) behoort tot de belangrijkste voorspellers van sociale betrokkenheid. Participatie in spirituele of religieuze netwerken speelde alleen een belangrijke rol bij kerkelijk vrijwilligerswerk.

Enkele aanvullende analyses geven meer inzicht in de ‘middenpositie’ van de doelgroepen met betrekking tot sociale betrokkenheid, tussen de ‘seculieren’ en de ‘gebonden’ of ‘traditioneel religieuze’ groepen. De grotere sociale betrokkenheid van de doelgroepen in vergelijking met de ‘seculiere’ groepen kan eenvoudig toegeschreven worden aan hun hoger opleidingsniveau, hun groter percentage aan vrouwen, en hun hogere scores op zowel verbondenheid als spirituele transformatie. Het lagere niveau van sociale betrokkenheid van de doelgroepen in vergelijking met de ‘gebonden’ en ‘traditioneel religieuze’ groepen kan eigenlijk alleen verklaard worden door hun lagere gemiddelde leeftijd. De andere belangrijke onafhankelijke variabelen wijzen in de richting van meer sociale betrokkenheid. Zie tabel 7.

Tabel 7 Scores per groep op de belangrijkste onafhankelijke variabelen

	Opleidings- niveau	Leeftijd	Verbonden- heid	Geslacht	Spirituele transformatie
	(1-6)	(jr)	(1-3)	(% vrouw)	(1-5)
Groepen gebaseerd op zelfdefinitie					
‘Seculier-1’ groep	3.2	48	1.9	48	2.5
Ongebonden spirituelen	3.7 ^A	47 ^C	2.2 ^A	60 ^A	3.5 ^A
Gebonden groep	3.5	54	2.2	56	3.4
Groepen gebaseerd op affiniteit met expressies					
‘Seculier-2’ groep	3.4	48	1.9	46	2.6
Nieuwe spirituelen	3.6	48 ^C	2.4 ^{AC}	68 ^{AC}	3.8 ^{AC}
Traditioneel religieuzen	3.4	55	2.2	53	3.3
Totaal	3.4	50	2.1	53	3.0

A; a = doelgroep verschilt significant van seculiere groep op .01; .05 niveau

C; c = doelgroep verschilt significant van gebonden / traditioneel religieuze groep op .01; .05 niveau

Vergelijken we de sociale betrokkenheid van kerkverlaters met die van voormalig ‘seculieren’ binnen de doelgroepen, en de gevolgen van diverse alternatieve groepsconstructies (o.a. opnemen van een groep ‘gemengd nieuw-spiritueel én traditioneel-religieus’), dan blijkt in alle gevallen dat er bij mensen die (traditionele) religie en (nieuwe) spiritualiteit combineren een grotere kans is op een hoger niveau van sociale betrokkenheid dan bij anderen.³ Blijkbaar kunnen nieuwe spiritualiteit en traditionele religie elkaar verrijken en versterken, en leidt dat tot de combinatie van een intensief spiritueel/religieus leven en een sterke sociale betrokkenheid.

Discussie en conclusies

Vanwege de onheldere en/of uiteenlopende omschrijvingen van zowel de doelgroep als de op hen geuite kritiek in de literatuur, was het in dit onderzoek extra lastig, maar tegelijkertijd cruciaal, om goede keuzes te maken ten aanzien van de te gebruiken definities en meetinstrumenten. Die keuzes moesten orde scheppen in de verscheidenheid, maar ook recht doen aan de nuances van de gevoerde discussie, en daarnaast bijdragen aan een overtuigende beantwoording van de hoofdvraag. Daarom is gekozen voor twee manieren om de doelgroep af te bakenen, die twee tendensen in de literatuur vertegenwoordigen: als ‘ongebonden spirituelen’, gebaseerd op zelfdefinitie, en ‘nieuwe spirituelen’, gebaseerd op affiniteit met ‘typische’ uitingen van nieuwe spiritualiteit. Sociale betrokkenheid is opgevat en geoperationaliseerd op een wijze die zoveel mogelijk tegengesteld is aan egocentrisme, en de solidariteit met de ander/anderen benadrukt alsmede acties die de ander/anderen ten goede komen. Hoe belangrijk zulke keuzen zijn, blijkt bijvoorbeeld al uit het feit dat de twee doelgroepen elkaar maar voor de helft overlappen. Dit sluit aan bij de bevindingen van Houtman, Aupers en Heelas (2009), die lieten zien hoeveel invloed de keuze van items voor afbakening van nieuwe spiritualiteit hebben op uitkomsten van vergelijkend onderzoek.

Het percentage van mensen dat zich bezig houdt met nieuwe vormen van spiritualiteit in Nederland kan worden geschat als 22% ‘ongebonden spirituelen’, maar ook als 24% ‘nieuwe spirituelen’. Juist vanwege het feit dat deze twee groepen elkaar slechts gedeeltelijk overlappen, zou het totale aantal mensen dat zich in Nederland op één of andere wijze met nieuwe spiritualiteit bezig houdt wel eens meer dan een kwart van de bevolking kunnen bedragen. Daarbij moeten we bedenken dat de invulling van wat ‘spiritualiteit’ is, binnen de groepen sterk kan uiteenlopen (zie Berghuijs et al. 2013b).

Kijken we naar sociale betrokkenheid, dan hebben de verschillende afbakeningsmethoden voor de doelgroep in dit geval weinig invloed op de resultaten. Beide doelgroepen scoren daar ongeveer even hoog op. We kunnen de bevindingen als volgt samenvatten:

1. Mensen die zich bezig houden met nieuwe vormen van spiritualiteit blijken zich niet te onderscheiden van de bevolking in algemene zin qua sociale betrokkenheid. Ze zijn weliswaar minder sociaal betrokken dan de religieus ‘gebonden’ mensen en dan mensen die affiniteit hebben met ‘traditionele religie’, maar méér dan mensen met een ‘seculiere’ levenshouding. In hun betrokkenheid bij organisaties voor natuur- en milieubescherming, vrede, of dierenrechten, scoren zij echter hoger dan alle andere

- groepen. Dit laatste is conform de bevindingen van Becker, De Hart en Mens (1997); Bernts, Dekker en De Hart (2007), en Chandler (2011).
2. De rol van nieuwe spiritualiteit én traditionele religiositeit bij sociale betrokkenheid is beperkt in vergelijking met de invloed van demografische kenmerken (opleidingsniveau, leeftijd en geslacht). De twee 'spirituele' variabelen die relatief het meest van belang zijn voor sociale betrokkenheid zijn de ervaring van verbondenheid (met het eigen innerlijk, met anderen en met de natuur) en de ideologie van spirituele transformatie (het belang dat wordt toegekend aan zelfkennis en zelfperfectionering). Het belang van verbondenheid in algemene zin is ook in overeenstemming met de visie van Durkheim, dat de afname van sociale cohesie in institutionele zin gepaard gaat met de toename van een meer abstract, kosmopolitisch gevoel van verbondenheid met anderen in algemene zin (Schuyt, Smit & Bekkers 2004).
 3. De grotere sociale betrokkenheid van de doelgroepen in vergelijking met de 'seculiere' groepen kan eenvoudig toegeschreven worden aan hun hoger opleidingsniveau, hun groter percentage aan vrouwen, en hun hogere scores op zowel verbondenheid als spirituele transformatie.
 4. Er zijn geen 'spirituele' of 'religieuze' variabelen die de lagere sociale betrokkenheid van de doelgroepen verklaren ten opzichte van de groepen van religieus 'gebonden' mensen en mensen die affiniteit hebben met traditionele religie. De enige variabele die bijdraagt tot de verklaring van het verschil is de lagere gemiddelde leeftijd van de doelgroepen.

We kunnen al met al dus stellen dat traditioneel religieuze mensen en nieuwe spirituelen in het algemeen meer sociaal betrokken zijn dan mensen met een seculiere levensinstelling, maar dat het verschil voornamelijk is toe te schrijven aan demografische factoren, en niet aan het sterkere geloof, de morele superioriteit of het trouwe kerkbezoek van de religieus en/of spiritueel georiënteerde groepen. Het verschil tussen traditioneel religieuze groepen en nieuwe spirituelen berust vooral op leeftijd. Al met al ontkracht dit onderzoek de kritiek op mensen die zich bezig houden met nieuwe spiritualiteit.

Noten

1. Zie <http://www.centerdata.nl/en/survey-research/mess-liss-panel>, laatst bezocht op 11-11-2013.
2. De items zijn overgenomen van of geïnspireerd door Batson & Ventis 1982; Becker, De Hart & Mens 1997; Bloch 1998; Hanegraaff 1998; Carrette & King 2004; Hammer 2004; Höllinger 2004; Aupers 2005; Delaney 2005; Heelas et al. 2005; Possamai 2005; Bernts, Dekker & De Hart 2007; Jespers 2007; Reitsma 2007; Van IJssel 2007; Stam 2010; De Jager Meezenbroek et al. 2012.
3. Ruimte ontbreekt hier om nog meer tabellen op te nemen. De auteur kan u middels een digitale kopie van haar proefschrift de data verstrekken. Mail dan naar j.t.berghuijs@vu.nl.

Literatuur

- Aupers, S. (2005),
 “We are all Gods”, in: Sengers E., (ed). *The Dutch and their Gods*, Hilversum: Verloren, 180-201.
- Aupers, S. & D. Houtman (2006),
 Beyond the spiritual supermarket: The social and public significance of New Age spirituality, in: *Journal of Contemporary Religion*, 21, 201-222.
- Batson, C. D. & W. L. Ventis (1982),
The religious experience: A social-psychological perspective, New York: Oxford University Press.
- Batson, C. D., N. Ahmad & J. A. Tsang (2002),
 Four motives for community involvement, in: *Journal of Social Issues*, 58, 429-445.
- Becker, J. W., J. de Hart & J. Mens (1997),
Secularisatie en alternatieve zingeving in Nederland, Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bekkers, R. & T. Schuyt (2008),
 And who is your neighbor? Explaining denominational differences in charitable giving and volunteering in the Netherlands, in: *Review of Religious Research*, 50, 74-96.
- Berghuijs, J., J. Pieper & C. Bakker (2013a),
 Being ‘spiritual’ and being ‘religious’ in Europe: Diverging life orientations, in: *Journal of Contemporary Religion*, 28, 15-32.
- Berghuijs, J., J. Pieper & C. Bakker (2013b),
 Conceptions of spirituality among the Dutch population, in: *Archive for the Psychology of Religion*, 35, 369-398.

- Bernts, T., G. Dekker & J. de Hart (2007),
God in Nederland, 1996-2006, Kampen: Ten Have.
- Bloch, J. P. (1998),
New spirituality, self, and belonging: How New Agers and Neo-pagans talk about themselves,
 Westport: Praeger.
- Bruce, S. (1998),
 Good intentions and bad sociology: New Age authenticity and social roles, in: *Journal of Contemporary Religion*, 13, 23-35.
- Bruce, S. (2002),
God is dead: Secularization in the West, Oxford: Blackwell.
- Bruijne, M. de (2010),
Social integration and leisure: LISS core study, wave 3, Tilburg: CentERdata.
- Carrette, J. R. & R. King (2004),
Selling spirituality: The silent takeover of religion, London: Routledge.
- Chandler, S. (2008),
 The social ethic of religiously unaffiliated spirituality, in: *Religion Compass*, 2, 240-256.
- Chandler, S. (2011),
The social ethic of religiously unaffiliated spirituality, Dissertation Wilfried Laurier University.
- Dekker, G. (2004),
 Ego-religie verdringt godsdienst, in: *Trouw* 18-3-2004.
- Delaney, C. (2005),
 The spirituality scale: Development and psychometric testing of a holistic instrument to assess the human spiritual dimension, in: *Journal of Holistic Nursing*, 23, 145-167.
- Farias, M. & M. Lalljee (2008),
 Holistic individualism in the age of Aquarius: Measuring individualism/collectivism in New Age, Catholic, and atheist/agnostic groups, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47, 277-289.
- Fuller, R C. (2001),
Spiritual, but not religious: Understanding unchurched America, New York: Oxford University Press.
- Gergen, K. J. (1991),
The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life, New York: Basic Books.
- Groot, K. de, J. Pieper & W. Putman (2013),
Zelf zorgen voor je ziel, Almere: Parthenon.
- Hammer, O. (2004),
Claiming knowledge: Strategies of epistemology from Theosophy to the New Age, Leiden: Brill.

- Hammer, O. (2005),
New Age movement, in: Hanegraaff W.J., et al. (eds), *Dictionary of gnosis and Western esotericism*, Leiden: Brill, 855-861.
- Hammer, O. (2010),
I did it my way? Individual choice and social conformity in New Age religion, in: Aupers S. & D. Houtman, *Religions of modernity: Relocating the sacred to the self and the digital*, Leiden: Brill, 49-67.
- Hanegraaff, W. J. (1997),
Christelijke spiritualiteit en New Age: Over de rol van 'Celestijnse beloftes' in een seculiere samenleving, Utrecht: Faculteit der Godgeleerdheid.
- Hanegraaff, W.J. (1998),
New Age religion and Western culture: Esotericism in the mirror of secular thought, New York: State University of New York Press.
- Hart, J. de & P. Dekker (2006),
Kerken in de Nederlandse civil society: Institutionele grondslag en individuele inspiratiebron, in: Donk W.B.H.J. van de, et al. (eds), *Geloven in het publieke domein: Verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 139-169.
- Hart, J. de (2007),
Postmoderne spiritualiteit, in: Bernts, T., G. Dekker & J. de Hart (eds.), *God in Nederland 1996-2006*, Kampen: Ten Have.
- Hart, J. de (2011),
Zwevende Gelovigen, Amsterdam: Bert Bakker.
- Harskamp, A. van (2000),
Het nieuw-religieuze verlangen, Kampen: Kok.
- Harskamp, A. van (2003),
Van fundi's, spirituelen en moralisten: Over civil society en religie, Kampen: Kok.
- Hay, D. & K. Hunt (2000),
Understanding the spirituality of people who don't go to church: A report on the findings of the adults spirituality project at the University of Nottingham, http://spiritualjourneys.org.uk/pdf/look_understanding_the_spirituality_of_people.pdf. Laatst bezocht 11-11-2013.
- Heelas, P. (2008),
Spiritualities of life: From Romantic to wellbeing culture, Oxford: Blackwell.
- Heelas, P. (1996),
The New Age movement: The celebration of the self and the sacralization of modernity, Oxford: Blackwell.
- Heelas, P., L. Woodhead, B. Seel, B. Szerszynski & K. Tusting (2005),
The spiritual revolution: Why religion is giving way to spirituality, Oxford: Blackwell.

- Höllinger, F. (2004),
Does the counter-cultural character of New Age persist? Investigating social and political attitudes of New Age followers, in: *Journal of Contemporary Religion*, 19, 289-309.
- Houtman, D. & S. Aupers (2010),
Religions of modernity: Relocating the sacred to the self and the digital, in: Aupers, S. & D. Houtman (eds), *Religions of modernity: relocating the sacred to the self and the digital*, Leiden: Brill, 1-29.
- Houtman, D., S. Aupers & P. Heelas (2009),
Christian religiosity and New Age spirituality: A cross-cultural comparison: a rejoinder to Flere and Kirbiš, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48, 169-179.
- IJssel, S. E. van (2007),
“Daar hebben humanisten het niet zo over” : Over de rol van spiritualiteit in het leven en werk van humanistisch geestelijk raadslieden, Delft: Eburon.
- Ingen, E. van & P. Dekker (2011),
Changes in the determinants of volunteering: Participation and time investment between 1975 and 2005 in the Netherlands, in: *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40, 682-702.
- Jespers, F. P. M. (2007),
De paramarkt: New Age en volksgeloof, in: *Religie & Samenleving* 2, 125-43.
- Kronjee, G., & M. Lampert (2006),
Leefstijlen en zingeving, in: Donk, W.B.H.J. van de, et al. (eds). *Geloven in het publieke domein: Verkenningen van een dubbele transformatie*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Lasch, C. (1979),
The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations, New York: Norton.
- Marchand, M. (2009),
Personality: LISS core study, wave 2, Tilburg: CentERdata.
- McGuire, M. (2002),
Religion: The social context, Belmont: Wadsworth.
- Possamai, A. (2005),
In search of New Age spiritualities, Burlington: Ashgate.
- Putnam, R.D. (2000),
Bowling alone: The collapse and revival of American community, New York: Touchstone.
- Reitsma, J. (2007),
Religiosity and solidarity: Dimensions and relationships disentangled and tested. Nijmegen, Dissertation Radboud University.

- Schmeets, H., M. Van Hertem & F. Frenken (2009),
Vrijwilligerswerk en informele hulp, in: Schmeets, H. & R. van der Bie (eds). *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, 47-52.
- Schuyt, T. N. M., J. Smit & R. Bekkers (2004),
Constructing a philanthropy-scale: Social responsibility and philanthropy, Los Angeles: 33rd ANOVA-conference.
- Taylor, C. (1991),
The ethics of authenticity, Cambridge: Harvard University Press.
- Webster, D. (2012),
Dispirited: How contemporary spirituality makes us stupid, selfish and unhappy, Alresford: Zero Books.
- Wuthnow, R. (2006),
All in sync: How music and art are revitalizing American religion, Berkeley: University of California Press.

Appendix I: tabellen.

Tabel 5 Lineaire regressieanalyses voor filantropie en milieubewust gedrag

	Beta coëfficiënten			
	Filantropie		Milieubewust gedrag	
	Analyses per groep	Finale analyse	Analyses per groep	Finale analyse
Spirituele transformatie	.362***	.219***	.174***	.094***
Monisme				
Spirituele kennis	-.053*	-.122***		
Syncretisme				
Quest	.113***	.063**	.167***	
Neopaganisme			.139***	.074***
New Age verwachting	.156***		.167***	
Geloof in paranormale zaken				
Geloof in reïncarnatie			-.136***	-.117***
Verbondenheid	.373***	.204***	.400***	.267***
Niet-religieuze transcendent ervaringen			-.063*	
Paranormale ervaringen				
Zelfperfectionering	.184***		.192***	.056*
Esoterische kennisverwerving			-.065**	
Netwerken	.223***	.059*	.115***	.067**
Orthodoxie	.168***			
Verbondenheid	.334***		.385***	
Religieuze transcendent ervaringen	.101***		-.050*	-.122***
Betrokkenheid bij organisatie	.173***	.088***	.105***	
Bezoek vieringen				
Bidden				
Netwerken	.156***		.089**	
Leeftijd	.226***	.150***	.369***	.274***
Geslacht (vrouw)	.178***	.122***	.046*	
Opleidingsniveau	.251***	.172***	.143***	.098***
Netto inkomen				

Tabel 5 vervolg: R² per analyse

Groepen variabelen	R ² van het model per groep variabelen	
	Filantropie	Milieubewust leven
Nieuwe spiritualiteit		
Overtuigingen, eerste groep	.163	.089
Overtuigingen, tweede groep	.024	.060
Ervaringen	.104	.137
Praktijken	.057	.054
Traditionele religie		
Overtuigingen (orthodoxie)	.028	.000
Ervaringen	.148	.136
Praktijken	.090	.031
Demografische variabelen	.121	.144
R² van model in finale analyse	.276	.254

Tabel 6 Resultaten van de logistische regressieanalyses

Variabelen	Waarden > 5.5		Donaties humanitar etc.		Donaties milieu etc.		Lidmaatschap humanitair etc.		Lidmaatschap milieu etc.	
	B	Wald	B	Wald	B	Wald	B	Wald	B	Wald
Spirituele transformatie	-.310**	8.62	.211*	4.93	.286**	7.69			.293*	4.07
Monisme	.193*	3.85	-.239**	7.72	-.371***	16.3				
Spirituele kennis	.289*	4.02							-.462*	6.38
Syncretisme										
Quest										
Neopaganisme									.329**	6.61
New Age verwachting					.185*	4.13				
Geloof in paranormale zaken										
Reïncarnatie			-.216*	4.53						
Verbondenheid	1.015***	28.8	.414*	5.93	.734***	17.3				
Niet-religieuze transcendent ervaringen										
Paranormale ervaringen										
Zelfperfectionering										
Esoterische kennisverwerving										
Netwerken										
Orthodoxie									-.440*	4.36
Religieuze transcendent ervaringen					-.247*	4.44				
Betrokkenheid bij organisatie										
Bezoek vieringen										
Bidden										
Leeftijd	.021***	21.2					.018**	7.07	.015**	7.36
Geslacht (man)	-.397**	7.67	-.537***	17.7	-.355**	8.25				
Opleidingsniveau	-.139**	8.38	.130***	10.4	.203***	24.1	.304***	19.1	.247***	16.1
Inkomen	-.089*	5.53	.092**	8.61					.103*	6.13
Significantie model	.000		.000		.000		.000		.000	

Tabel 6 vervolg

Vrijwilligerswerk religieus		Vrijwilligerswerk niet-religieus		Vrijwilligerswerk totaal		Mantelzorg		Variabelen
B	Wald	B	Wald	B	Wald	B	Wald	
								Spirituele transformatie
								Monisme
								Spirituele kennis
								Syncretisme
								Quest
								Neopaganisme
								New Age verwachting
								Geloof in paranormale zaken
		-.219*	5.20	-.214*	4.77			Reïncarnatie
								Verbondenheid
								Niet-religieuze transcendente ervaringen
								Paranormale ervaringen
								Zelfperfectionering
								Esoterische kennisverwerving
1.174***	19.4			.511***	11.3			Netwerken
								Orthodoxie
								Religieuze transcendente ervaringen
.618**	9.35							Betrokkenheid bij organisatie
.593***	25.0			.164**	8.51			Bezoek vieringen
								Bidden
		.010**	7.22	.012**	9.42	.028***	49.5	Leeftijd
		.366**	8.01	.328**	6.87	-.754***	37.9	Geslacht (man)
.190*	5.76	.218***	25.4	.223***	28.0			Opleidingsniveau
		-.069*	3.94					Inkomen
.000		.000		.000		.000		Significantie model

Appendix II: gebruikte vragen

Tussen haakjes zijn gegeven: per item het percentage dat daarmee instemde, en per variabele de gemiddelde score en Cronbach's α .

Zelfdefinitie

Ik ben spiritueel ingesteld (44%)

Ik reken mezelf tot een religieuze, spirituele of levensbeschouwelijke groepering (33%)

Overtuigingen

Spirituele transformatie (gemiddeld 3.0 op een schaal van 1-5; $\alpha = .89$)

In hoeverre vindt u het belangrijk om:

te streven naar de ontwikkeling van je hogere of diepere zelf? (32%)

te proberen om je goddelijke oorsprong terug te vinden? (14%)

te werken aan het verruimen van je bewustzijn? (41%)

ernaar te streven om intuïtiever en gevoeliger te worden? (39%)

te streven naar een balans tussen lichaam en geest? (58%)

je verborgen talenten te ontdekken en te ontwikkelen? (62%)

Monisme (gemiddeld 3.2 op een schaal van 1-5; $\alpha = .89$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Er is een kracht of levensenergie die ons allen verbindt (40%)

We zijn allemaal deel van een groter bewustzijn (37%)

Alles is energie (43%)

Alles is verbonden met alles (45%)

Spirituele kennis / zelfspiritualiteit (gemiddeld 3.2 op een schaal van 1-5; $\alpha = .76$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Alle antwoorden zijn in jezelf te vinden (32%)

Je moet vertrouwen op je innerlijke stem (66%)

Het is belangrijk om te streven naar zelfkennis (80%)

Zelfkennis is kennis van God / het goddelijke (17%)

Persoonlijk inzicht, gebaseerd op innerlijke ervaring, is het enige waar je naar moet luisteren (27%)

Ieder van ons heeft een unieke rol op deze aarde te vervullen (52%)

Syncretisme and perennialisme (gemiddeld 3.3 op een schaal van 1-5; $\alpha = .83$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Het is goed om te experimenteren met wijsheden en praktijken afkomstig uit verschillende tradities om te zien wat het best voor je werkt (32%)

Er zijn vele bronnen van levenswijsheid waar we uit kunnen putten (70%)

Je kunt verschillende wijsheden en praktijken combineren tot wat het beste bij je past (61%)

Er zijn vele wegen van levenswijsheid, maar die komen allemaal uit dezelfde eeuwige bron voort (28%)

Quest (gemiddeld 3.2 op een schaal van 1-5; $\alpha = .78$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Over de waarheid die ik aanhang ben ik nooit helemaal zeker (33%)

Elk verkregen inzicht is voorlopig (48%)

In mijn ervaring nemen vragen een belangrijker plaats in dan antwoorden (30%)

Het blijven zoeken naar diepere inzichten beleef ik als zeer belangrijk (34%)

Ook twijfels en onzekerheden hebben voor mij vaak een grote waarde (44%)

De ervaring van een persoonlijke crisis draagt in belangrijke mate bij tot de verdieping van mijn inzichten en ideeën (54%)

Neopaganisme (gemiddeld 1.7 op een schaal van 1-5; $\alpha = .83$).

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Ik voel me aangetrokken tot natuurgodsdiensten (6%)

Magische rituelen kunnen je in contact brengen met de Godin (3%)

Ik voel me aangetrokken tot wicca, druïdisme of sjamanisme (2%)

New Age verwachting (gemiddeld 2.6 op een schaal van 1-5; $\alpha = .82$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

We staan op de drempel van een nieuwe tijd (23%)

Er is in deze tijd een bijzondere bewustzijnsverandering in de mensheid gaande (22%)

Er staan ons grote veranderingen te wachten omdat we het Aquariustijdperk binnengaan

Geloof in paranormale zaken (gemiddeld 2.2 op een schaal van 1-5; $\alpha = .93$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Ik ben overtuigd van de geneeskrachtige werking van edelstenen en kristallen (9%)

Ik ben overtuigd van de werking van reiki (14%)

Ik ben overtuigd van de mogelijkheid om herinneringen op te halen aan een vorig leven (12%)

Ik ben overtuigd van het bestaan van chakra's (onzichtbare energiecentra in ons lichaam) (24%)

Ik ben ervan overtuigd dat astrologie en horoscopen ons waardevolle inzichten kunnen geven (11%)

Ik ben ervan overtuigd dat het leggen van Tarotkaarten waardevolle inzichten kan opleveren (6%)

Ik ben overtuigd van het bestaan van engelen of andere onzichtbare wezens die ons kunnen helpen (24%)

Ik ben overtuigd van de mogelijkheid van contact met overledenen (19%)

Geloof in reïncarnatie (gemiddeld 1.5 op een schaal van 1-3)

Geloof u in reïncarnatie? (14%)

Religieuze orthodoxie (gemiddeld 1.7 op een schaal van 1-3; $\alpha = .86$)

Geloof u in een leven na de dood? (37%)

Geloof u in het bestaan van een hemel? (29%)

Geloof u in een hel? (11%)

Geloof u in een duivel? (13%)

Hebben Adam en Eva naar uw mening bestaan? (26%)

Meent u dat het voor uzelf zin heeft om te bidden? (38%)

Ervaringen

Verbondenheid met zelf, anderen en natuur (gemiddeld 2.1 op een schaal van 1-3; $\alpha = .80$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:

Ik ervaar een innerlijke kracht (56%)

Ik ervaar mijn leven als waardevol (95%)

Mijn leven heeft een doel (86%)

Ik voel mij verbonden met andere mensen, ook als ze heel anders zijn dan ik (86%)

Ik ervaar verbondenheid met alle leven om mij heen (72%)

Ik voel een sterke verbondenheid met de natuur (73%)

In de natuur kom ik in contact met diepere lagen in mijzelf (35%)

In de natuur heb ik de meest intense ervaringen (38%)

Religieuze transcendente ervaringen (gemiddeld 1.4 op een schaal van 1-3; $\alpha = .89$)

Geef aan welke van de onderstaande ervaringen u zelf hebt meegemaakt:

Een ervaring van de aanwezigheid van God / het goddelijke / een hogere macht (30%)

Een gevoel van verbondenheid met God / het goddelijke / een hogere macht (35%)

Een ervaring dat ik hulp ontving in antwoord op mijn gebed (34%)

Niet-religieuze transcendente ervaringen (gemiddeld 1.4 op een schaal van 1-3; $\alpha = .83$)

Geef aan welke van de onderstaande ervaringen u zelf hebt meegemaakt:

Een gevoel van verbondenheid met een universele kracht (23%)

Een ervaring waarbij ik leek op te gaan in een kracht of macht groter dan mijzelf (16%)

Een samenloop van gebeurtenissen in mijn leven waarvan ik het gevoel had: dit kan geen toeval zijn (58%)

Een ervaring waarbij de aard van de werkelijkheid voor mij duidelijk werd (31%)

Een ervaring waarbij alle dingen deel leken van een groter geheel (28%)

Een ervaring waarbij alles volmaakt leek (27%)

Paranormale ervaringen (gemiddeld 1.2 op een schaal van 1-3; $\alpha = .73$)

Geef aan welke van de onderstaande ervaringen u zelf hebt meegemaakt:

Een ervaring dat ik me buiten mijn lichaam bevond (11%)

Het zien van een overledene of een andere ervaring van contact met een overledene (21%)

Een herinnering aan een vorig leven (8%)

Een contact met een 'gids' of innerlijke stem (15%)

Een ervaring dat een onzichtbare kracht mij op de een of andere manier raad, advies of begeleiding heeft gegeven (26%)

Praktijken

Zelfperfectionering (gemiddeld 1.2 op een schaal van 1-3; $\alpha = .65$)

Houdt u zich wel eens bezig met de volgende activiteiten:

Yoga (13%)

Tai Chi (4%)

Ademhalingsoefeningen (33%)

Acupunctuur (6%)

Reiki (7%)

Esoterische kennisverwerving (gemiddeld 1.1 op een schaal van 1-3; $\alpha = .64$)

Houdt u zich wel eens bezig met de volgende activiteiten:

Uitlegging van dromen (21%)

Raadplegen van Tarotkaarten (5%)

Raadplegen van de I Tjing (2%)

Raadplegen van uw horoscoop (30%)

Bezoeken van een waarzegger (2%)

Bezoeken van een medium (5%)

Bezoek aan een paranormale beurs (5%)

Betrokkenheid bij een organisatie (gemiddeld 2.0 op een schaal van 1-4)

In hoeverre geldt voor u:

Ik reken mezelf tot een religieuze, spirituele of levensbeschouwelijke groepering (33%)

Bezoek vieringen (gemiddeld 2.1 op een schaal van 1-7, SD = 1.5)

Afgezien van speciale gelegenheden zoals huwelijken en begrafenissen, hoe vaak gaat u tegenwoordig naar religieuze bijeenkomsten?

Bidden (gemiddeld 2.9 op een schaal van 1-7, SD = 2.4)

Los van wanneer u naar religieuze bijeenkomsten gaat, hoe vaak bidt u?

Netwerkactiviteiten (gemiddeld 1.4 op een schaal van 1-3; $\alpha = .69$)

Bezoekt u regelmatig (eens in de 2 maanden of vaker) een religieuze of spirituele bijeenkomst? (20%)

Heeft u de afgelopen 12 maanden aan een cursus of workshop deelgenomen op het gebied van religie of spiritualiteit? (9%)

Bent u betrokken bij een discussiegroep over religieuze of spirituele onderwerpen? (7%)

Zijn uw beste vrienden religieus of spiritueel ingesteld? (31%)

Sociale betrokkenheid

Waarden rond solidariteit (gemiddeld 5.9 op een schaal van 1-7; $\alpha = .90$)

Welke waarden vormen een belangrijke leidraad in uw leven en welke waarden vindt u minder belangrijk?

Eerlijk, oprecht (98%)

Verantwoordelijk (97%)

Vergevingsgezind (86%)

Open (88%)

Moedig (76%)

Behulpzaam (94%)

Liefdevol (96%)

Vrolijk (89%)

Beleefd (91%)

Filantropie (gemiddeld 3.7 op een schaal van 1-5; $\alpha = .73$)

In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken?

(-) Ik heb weinig met mensen aan de andere kant van de wereld (28%)

(-) Ik vind het moeilijk te geven aan doelen waarvan ik niet zelf profiteer (7%)

De maatschappij komt in gevaar omdat mensen zich steeds minder van elkaar aantrekken (78%)

(-) Het klimaatprobleem op aarde wordt erg overdreven (24%)

De wereld vraagt om verantwoordelijke burgers (88%)

(-) Ik denk vaak: "Wie dan leeft, die dan zorgt" (14%)

Ik geef geld aan maatschappelijke doelen, ongeacht wat de overheid of het bedrijfsleven doet (46%)

Mensen vormen een gemeenschap (82%)

We moeten de wereld voor de volgende generatie goed achterlaten (92%)

(-) Ik voel me niet verantwoordelijk voor het welzijn van de maatschappij (11%)

Milieubewust gedrag (gemiddeld 1.9 op een schaal van 1-3; $\alpha = .62$)

In hoeverre geldt voor u:

Ik ben betrokken bij een of meer natuur- of milieuorganisaties (19%)

Ik geef geld aan een of meer natuur- of milieuorganisaties (44%)

Ik probeer het gebruik van verpakkingsmateriaal te beperken (72%)

Ik koop bij voorkeur in Nederland geproduceerde voedingsmiddelen (33%)

Ik heb energiebesparende aanpassingen in huis aangebracht uit milieu-overwegingen (62%)

Donaties aan humanitaire organisaties

Heeft u in de afgelopen 12 maanden geld geschonken aan een organisatie voor humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden, of immigranten? (27%)

Donaties aan milieu- en vredesorganisaties

Heeft u in de afgelopen 12 maanden geld geschonken aan een organisatie voor bescherming van het milieu, vredesorganisatie, of dierenrechtenorganisatie? (20%)

Lidmaatschap van humanitaire organisaties

Bent u in de afgelopen 12 maanden lid geweest van een organisatie voor humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden, of immigranten? (6%)

Lidmaatschap van milieu- en vredesorganisaties

Bent u in de afgelopen 12 maanden lid geweest van een organisatie voor bescherming van het milieu, vredesorganisatie, of dierenrechtenorganisatie? (11%)

Vrijwilligerswerk voor religieuze of kerkelijke organisatie

Hebt u in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk verricht voor een religieuze of kerkelijke organisatie? (6%)

Vrijwilligerswerk voor niet-religieuze organisaties (gemiddeld 0.25)

Hebt u in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk verricht voor een sportclub of club voor activiteiten buitenshuis? (8%)

- een culturele vereniging of hobbyclub? (5%)
- een vakbond? (1%)
- een bedrijfs-, beroeps-, of agrarische organisatie? (1%)
- een consumentenorganisatie of automobielclub? (0.4%)
- een organisatie voor humanitaire hulp, mensenrechten, minderheden, of immigranten? (3%)
- een organisatie voor bescherming van het milieu, vredesorganisatie, of dierenrechtenorganisatie? (1%)
- een politieke partij? (1%)
- een wetenschaps-, onderwijs-, leerkrachten- of oudervereniging? (2%)
- een sociëteit; een vereniging voor jongeren, gepensioneerden/ouderen, vrouwen; of genootschappen van vrienden? (3%)
- andere organisaties waarvan u vrijwillig lid kunt worden? (5%)

Mantelzorg

Hebt u in de afgelopen 12 maanden mantelzorg verricht? Dat wil zeggen iemand in uw omgeving geregeld geholpen die vanwege een ziekte of aandoening hulp nodig had (22%)